

Αρχαία Ελληνικά Προσανατολισμού Γ' Λυκείου
Κλείδα στο διαγώνισμα της 30^{ης} Μαρτίου • για το σύνολο των τμημάτων

Διδαγμένο κείμενο

A1. *Η συμπερίληψη των χωρίων δεν είναι υποχρεωτική.*

- α. **Λάθος** «ή μὲν διανοητικὴ τὸ πλεῖον ἐκ διδασκαλίας ἔχει καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὔξησιν»
β. **Σωστό** «ὄθεν καὶ τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους»
γ. **Σωστό** «ἀλλὰ πεφυκῶσι μὲν ἡμῖν δεξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ διὰ τοῦ ἔθους»

A2. I. τοῦτο → **ἴδιον** / **II.** τούτων → **ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου καὶ τῶν ἄλλων**

B1.α. *κατὰ τὴν προτεινόμενη μοριοδότηση, 4 μονάδες.*

- **διανοητικά ἀρεταί:** οι λειτουργίες και ικανότητες της διανοίας, του ανθρώπινου μυαλού. Αποβλέπουν στην αλήθεια. Παραδείγματα διανοητικών αρετῶν που αναφέρει ο Αριστοτέλης: σοφία, σύνεσις, φρόνησις. Η **σοφία** δηλώνει την απόκτηση ολοκληρωμένης γνώσης επιστημονικής ή τεχνικής. Η **σύνεσις** είναι η κριτική δύναμη, η δυνατότητα αξιολόγησης, αποτίμησης, σύγκρισης. Η **φρόνησις** είναι η ικανότητα λήψης αποφάσεων σε ζητήματα της καθημερινής ζωής και επιλογής της μίας ή της άλλης πράξης. Κυρίως με τη φρόνηση το λογικό μέρος της ψυχής καθοδηγεί το μετέχον λόγου μέρος της, δηλαδή τις επιθυμίες, τις ορμές και τον τρόπο εκδήλωσης των συναισθημάτων. (3 μον.)
- Παράγοντες που συμβάλλουν στη γένεση και την ανάπτυξη τους είναι **κατὰ κύριο λόγο η διδασκαλία**, η οποία απαιτεί εμπειρία και χρόνο. Κατ' αυτό τον τρόπο είναι σα να αποκλείει ο φιλόσοφος την αριστοκρατική αντίληψη περί αρετής, ενώ τον κύριο ρόλο για τη μετάδοσή της αποκτά ο δάσκαλος. Η φράση «τὸ πλεῖον» (= κατὰ κύριο λόγο), υποδηλώνει την ύπαρξη κι άλλων παραγόντων οι οποίοι δεν αναφέρονται στο κείμενο. (1 μον.)

[162 λέξεις]

B1.β. *κατὰ τὴν προτεινόμενη μοριοδότηση, 6 μονάδες.*

- Η φύση εφοδίασε τον άνθρωπο με τον λόγο, με τη μορφή τόσο του έναρθρου λόγου όσο και της λογικής σκέψης, επειδή τον προόριζε να ζήσει μέσα σε πολιτική κοινωνία.
ἀνθρώποις ἴδιον: Οι αριστοτελικοί ορισμοί αποτελούνται: α) από μία ή περισσότερες επάλληλες έννοιες γένους, εντάσσοντας έτσι την οριζόμενη έννοια σε μία ή περισσότερες ευρύτερες κατηγορίες, και β) από την ειδοποιό διαφορά, η οποία διακρίνει την οριζόμενη έννοια από άλλες ομοειδείς (αυτές που ανήκουν στο ίδιο γένος). Ο άνθρωπος είναι ζῶον (έννοια γένους) και έχει ως αποκλειστικά δικό του γνώρισμα (ἴδιον, ειδοποιός διαφορά) τον λόγον, δηλαδή τη λογική και γλώσσα.] (3 μον.)
- Ο **λόγος** αποτελεί σύνθετη και ανώτερη φυσική ικανότητα του ανθρώπου.
λόγος: Η λέξη λόγος χρησιμοποιείται συχνά για να δηλωθούν αξεχώριστες μεταξύ τους η λογική (ως ιδιαίτερο γνώρισμα του ανθρώπου και ως διανοητική δραστηριότητα) και η γλώσσα (ως σύστημα σημείων και ως συγκεκριμένη έκφραση). Στο συγκεκριμένο χωρίο ο λόγος αντιδιαστέλλεται προς την φωνήν, και, συνεπώς, έχει ενισχυμένη τη σημασία της γλώσσας (χωρίς να χάνεται βέβαια η σημασία της ανθρώπινης λογικής). (2 μον.)
- **ἐπὶ τῷ δηλοῦν ἔστι:** (εμπρόθετος του **τελικού αιτίου**) Με τον λόγο ο άνθρωπος όχι μόνο εκφράζει τα συναισθήματά του, αλλά και **αντιλαμβάνεται σύνθετες αφηρημένες έννοιες και αξίες**, όπως είναι το καλό και το κακό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, το δίκαιο και το άδικο και άλλες παρόμοιες, όπως είναι το όμορφο και το άσχημο, το όσιο και το ανόσιο. Χάρη σ' αυτές ο άνθρωπος επιτυγχάνει ανώτερους στόχους, όπως να συγκροτήσει κοινωνίες (οικογένεια και πόλη) και να δημιουργήσει πολιτισμό (να αναπτύξει τα γράμματα, τις τέχνες, να θεσπίσει νόμους κ.λπ). (1 μον.)

[262 λέξεις]

B2. 5 σημεία (•) x 2 μονάδες = Μονάδες 10.

Ο Αριστοτέλης αρχίζει το νέο επιχείρημα (ἔτι) με αναφορά σε όσα ο άνθρωπος έχει από τη φύση και όχι από εθισμό. Κάποια ανθρώπινα χαρακτηριστικά (πχ. αισθήσεις) δόθηκαν α priori από τη φύση ως δυνατότητες και, όταν αναπτύχθηκαν πλήρως, περιήλθαν στην ένεργεια κατάσταση (ικανότητες).

- Είναι θεμελιώδης στη φιλοσοφία του Αριστοτέλη η διάκριση –συχνά αντιθετική– των εννοιών δύναμις και ένεργεια. **Δύναμις είναι η δυνατότητα που έχει ένα πράγμα ή ένα ον να γίνει ή να κάνει κάτι, ενώ η ένεργεια είναι η (μεταγενέστερη) πραγμάτωση** αυτής της δυνατότητας: π.χ. ο χαλκός είναι δύναμις ανδριάντας. Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι η ένεργεια (πραγμάτωση) είναι πιο σημαντική από την δύναμιν. Συνδέει μάλιστα τὰς δυνάμεις με το πρότερον και τὰς ενεργείας με το ὕστερον: οι δυνάμεις έχουν μόνο **χρονική προτεραιότητα** έναντι τῶν ενεργειῶν και όχι αξιολογική.

Αυτό συμβαίνει επειδή **η ένεργεια** εξαρτάται από την **προσπάθεια** που καταβάλλει κάθε άνθρωπος, την προσωπική ευθύνη και προαίρεση, ενώ **η δύναμις** σχετίζεται με την ίδια τη **φύση** (σταθερό δεδομένο).

- **Δυο παραδείγματα από την καθημερινή ζωή** αποδεικνύουν την αλήθεια αυτής της θέσης: για να αποκτήσει κανείς την ιδιότητα του οικοδόμου ή του κιθαριστή θα πρέπει να ασκηθείς το χτίσιμο και το παίξιμο της κιθάρας αντιστοίχως. Ανάλογα για να γίνει κανείς δίκαιος θα πρέπει να πράττει δίκαιες, ενάρετες πράξεις. Στη συνέχεια, εισάγει την έννοια της **ποιότητας** στις πράξεις: δεν αρκεί λοιπόν να εξασκείται κανείς σε μια πράξη, αλλά οφείλει να εξασκείται με τον σωστό τρόπο.
- **Οπωσδήποτε, ο Πλούταρχος μεταχειρίζεται τον όρο ἔξις με την αριστοτελική του σημασία, ως μόνιμη ιδιότητα** (θετική/ευπρεπής), την οποία ο άνθρωπος έχει αποκτήσει με τη βοήθεια της φρονήσεως. Ακόμη και η ασαφής παραπομπή ότι η ψυχή λέγεται να κατέχει δύναμη, πάθος, ἔξις, φαίνεται να έχει αριστοτελική προέλευση. **Η λέξη δύναμη ορίζεται ως «αφετηρία ή υλικό του πάθους» και θυμίζει την παραπάνω αντίστιξη δύναμις-ένεργεια.** Για τον Πλούταρχο «η ἔξις, ..., είναι ισχύς και κατάσταση της δύναμης του αλόγου, που προέρχεται από τη συνήθεια». Έτσι, οι δύο τους συμφωνούν ότι η ἔξις είναι κατάσταση πραγμάτωσης.
- Ο Πλούταρχος όμως επιφέρει με ορισμένες **διαφοροποιήσεις** στη σημασία των εννοιών της αριστοτελικής ηθικής. Προσεγγίζει δηλαδή τις ηθικές αρετές μέσα από την **αντίθεση λόγου-πάθους** ως «έλλειψη πάθους» και κυρίως «**συμμετρία παθῶν και μεσότητα**». **Για τον Πλούταρχο καθοριστικός είναι ο ρόλος του ἔλλογου μέρους της ψυχής** καθώς «ο λόγος, μάλιστα, εμφυτεύει τις ηθικές αρετές διά της φρονήσεως, κάνοντας τη δύναμη του παθητικού ευπρεπή ἔξις». **Φαίνεται έτσι να προχωρεί ένα βήμα παραπέρα** από την κεντρική θέση του Αριστοτέλη ότι **η ηθική αρετή δεν είναι έμφυτη, αλλά επίκτητη** ιδιότητα του χαρακτήρα (ἡθους), παρουσιάζοντας τον **λόγο** να λαμβάνει τον καίριο ρόλο στη διαδικασία απόκτησης των αρετῶν.¹
- Επιπλέον, όπως ο Αριστοτέλης επισημαίνει «ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται», η επανάληψη δηλαδή ενεργειῶν με όμοιο πρόσημο είναι συγχρόνως η αιτία και το μέσον για τη δημιουργία των ηθικών αρετῶν, **παρόμοια και ο Πλούταρχος θεωρεί ότι η ἔξις καταλήγει στη δημιουργία ή στη φθορά της αρετής εφόσον «παιδαγωγήθηκε» σωστά ή άσχημα από τον λόγο** («γίνεται, αφενός, κακία, αν το πάθος παιδαγωγήθηκε άσχημα από το λόγο, και, αφετέρου, αρετή, αν (το πάθος) παιδαγωγήθηκε σωστά»). Και ο Πλούταρχος συμεριζεται προφανώς τη θέση του Αριστοτέλη ότι, αν η αρετή δεν ήταν αποτέλεσμα παιδαγωγικής διεργασίας, δεν θα υπήρχε καν ανάγκη δασκάλου (οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξαντος, ... κακοί).

Παρόλες λοιπόν τις όποιες επιμέρους διαφοροποιήσεις, η προσέγγιση του Πλουτάρχου σχετικά με τη λειτουργία του εθισμού και του λόγου στη διαμόρφωση των αρετῶν καταλήγει σε παρόμοια συμπεράσματα με τα Ηθικά Νικομάχεια του Αριστοτέλη. [575 λέξεις]

B3. 1. γ 2. δ 3. β 4. α 5. ε

¹ Τ.Θ.(ΙΕΠ): «ο Πλούταρχος παρεκκλίνει από την κεντρική θέση του Αριστοτέλη». Ο θεματοθέτης εκλαμβάνει τον όρο «εμφύτευση» ως φύσει.

B4. α. 2 μονάδες για κάθε σημείο (•) = 6 μονάδες

- πολίς → η μικρή πόλη, η πολίχνη, ο οικισμός, ή και το σύνολο τών οικοδομών μιας πόλης: πόλισμα.
- φωνή → το μέρος του λόγου που φανερώνει δυνατό συναίσθημα: επιφώνημα.
- αγαθού → κατόρθωμα, επίτευξη ενός δύσκολου στόχου που απαιτεί ανδρεία: ανδραγάθημα.

B4.β. 1 μονάδα για κάθε σημείο (•) = 4 μονάδες

- σχήμα: καταγραφή ενός τύπου του ρήματος ἔχω.
- ἀμαξα: ἀγελαίου
- κατάφαση: φαιμέν
- διένεξη: συμφέρον.

Αδίδακτο κείμενο

Γ1. Μετάφραση

Πρωτότυπο	Μετάφραση
ὁ δ' ἅπασιν ὁμοίως τοῖς οὖσιν ἀνθρώποις γεγένηται φανερόν, ὅτι ἡ πάσης τῆς Ἑλλάδος ἄρ' ἐλευθερία ἐν ταῖς τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ψυχαῖς διεσώζετο · ἐπειδὴ γοῦν ἡ πεπρωμένη τούτους ἀνειλεν, οὐδεὶς ἀντέστη τῶν λοιπῶν.	Αυτό όμως έχει γίνει ὅμοια φανερό σε όλους ανεξαιρέτως τους υπάρχοντες (:ζωντανούς) ανθρώπους, ὅτι δηλαδή η ελευθερία ὅλης της Ελλάδας βέβαια διατηρήθηκε (/διατηρούνταν) στις ψυχές αυτών ἐδῶ των ἀνδρῶν·
Καὶ φθόνος μὲν ἀπίη τοῦ λόγου, δοκεῖ δέ μοι τις ἂν εἰπῶν ὡς ἡ τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀρετὴ τῆς Ἑλλάδος ἦν ψυχὴ τάληθές εἰπεῖν · ἅμα γὰρ τὰ τε τούτων πνεύματ' ἀπηλλάγη τῶν οἰκείων σωμάτων, καὶ τὸ τῆς Ἑλλάδος ἀξίωμ' ἀνήρηται.	Και μακάρι κανείς να μη φθονήσει τα λόγια μου (:μακριὰ ἀπὸ τα λόγια μου ο φθόνος), νομίζω ὅμως ὅτι αν κάποιος ἔλεγε ὅτι κατὰ τη γνώμη του η ἀρετὴ αυτῶν ἐδῶ των ἀνδρῶν ἦταν η ψυχὴ τῆς Ελλάδας, θα ἔλεγε την ἀλήθεια· γιατί μόλις το πνεῦμα τους ἀφησε το σώμα τους (: οι ψυχές τους ἀπαλλάχτηκαν ἀπὸ τα σώματά τους), ἔσβησε (: ἀναιρέθηκε) και η ἀξία (: τιμὴ) τῆς Ελλάδας.
Μεγάλην μὲν οὖν ἴσως ὑπερβολὴν δόξομεν λέγειν, ῥητέον δ' ὅμως ·	Μπορεῖ, λοιπόν, να φανεί ὅτι λέμε υπερβολικά λόγια, πρέπει ὅμως να τα πούμε. (/ Ἴσως, λοιπόν, θα φανούμε ὅτι μιλάμε με μεγάλη υπερβολή, πρέπει, ὅμως να μιλήσουμε ἔτσι).
ὥσπερ γὰρ, εἴ τις ἐκ τοῦ καθεστηκότος κόσμου τὸ φῶς ἐξέλαι, δυσχερῆς καὶ χαλεπὸς ἅπας ὁ λειπόμενος ἂν ἡμῖν βίος γένοιτο, οὕτω τῶνδε τῶν ἀνδρῶν ἀναιρεθέντων ἐν σκότει καὶ πολλῇ δυσκλείᾳ πᾶς ὁ πρὸ τοῦ ζῆλος τῶν Ἑλλήνων γέγονεν.	Γιατί, ὅπως ακριβῶς, αν κάποιος ἀφαιρούσε το φως (/ τον ἥλιο) ἀπὸ τον υπάρχοντα κόσμο, ὅλη ἀνεξαιρέτως η υπόλοιπη ζωὴ μας μπορεῖ να γίνει δύσκολη και δυσβάστακτη, ἔτσι και με τον θάνατο αυτῶν των ἀνδρῶν (: κατὰ ἀνάλογο τρόπο ἀφού σκοτώθηκαν αυτοὶ ἐδῶ οι ἄνδρες) ὅλη η προηγούμενη δόξα των Ἑλλήνων ἔχει ξεθωριάσει (:σκοτεινιάσει) και ἔχει χάσει κατὰ πολύ την αἴγλη τῆς (:ἔχει τεθεῖ σε ἀμφισβήτηση).

Γ2. 2 μονάδες για κάθε σημείο (•) = 10 μονάδες.

Σύμφωνα με το Δημοσθένη, οι επιρροές που δέχονται οι πολίτες στις ολιγαρχίες και τις δημοκρατίες, διαμορφώνουν αντίστοιχα ἡθη.

- Αφενός, τα **ολιγαρχικά καθεστώτα προξενούν φόβο στους πολίτες** («δέος μὲν ἐνεργάζονται»), **ἀλλὰ δεν τους εμπνέουν και το αίσθημα τῆς ντροπῆς** («αἰσχύνῃν δ' οὐ παριστᾶσιν»).
- Ὄταν ἔρθει λοιπόν, **η κρίσιμη ὥρα του πολέμου**, ο καθένας με εύκολους τρόπους («εὐχερῶς») διασώζει **τον εαυτό του**,

- επειδή γνωρίζει ότι, **αν εξαγοράσει τους άρχοντες με δώρα ή με κάποια άλλη δόσοληψία**, ακόμα κι αν διαπράξει τις πιο αισχρές πράξεις («τά δεινότατ' άσχημονήση»), **λίγη μόνο ντροπή θα τον ακολουθήσει στη συνέχεια** («μικρόν όνειδος ... αύτω καταστήσεται»).
- Αντίθετα τα δημοκρατικά πολιτεύματα παρέχουν στον συνετό πολίτη **πολλά άλλα ωραία και δίκαια**, στα οποία πρέπει να βασίζεται ο συνετός πολίτης,
- αλλά κυρίως δεν είναι δυνατόν να αποτρέψει κάποιος την **ελευθερία του λόγου** («παρησιάν») από το να **αποκαλύπτει την αλήθεια, καθώς εξαρτάται από αυτήν** («έκ τής άληθείας ήρτημένην»). (/ ... η παρησιία έχει ως αποτέλεσμα τη δήλωση της αλήθειας, αφού η ελευθερία του λόγου εξαρτάται από την αλήθεια).

Γ3.α. 1 μονάδα για κάθε σημείο (•) = 7 μονάδες

- **έγκαλι** (< έγκαλέσει - μόνος ο ασυναίρετος τύπος, να μη γίνει δεκτός)
- (των) **άνηρηκότων**
- **σύννοιδε**
- **έχρω**
- **κατέστην**
- **καθέστηκα**
- **δήλου**

Γ3.β. 1 μονάδα για κάθε τύπο = 3 μονάδες.

- Α' τάξη: επιλογή **ενός** εκ των: έρωτήσιεν → **έρωτῶ / έρωτώη** -ή- αιτιάσαιτ' → **αίτιῶτο**
- Β' τάξη: αντιποήσεσθαι → **άντιποιείσθαι**
- Γ' τάξη: κατωρθωκέναι → **κατορθοῦν**

- **ήγούνται:** να μη γίνει δεκτό, σύμφωνα με την οδηγία της εκφώνησης, αφού βρίσκεται ήδη στον Ενεστώτα.

Γ4.α. 1 μονάδα κάθε σημείο (•) με έμφαση στα έντονα γράμματα = 4 μονάδες

πότερο' ήγούνται ταίς αύτων άρεταίς ή τη παραδόξω και χαλεπή τύχη κατωρθωκέναι ... τόλμη:

- Δευτερεύουσα (ονοματική) **πλάγια ερωτηματική** πρόταση,
- **ολικής αγνοίας, διμελής**, που εισάγεται με το **πότερα ... ή ...**

ότι, ..., μικρόν όνειδος τό λοιπόν αύτω καταστήσεται.:

- Δευτερεύουσα (ονοματική) **ειδική** πρόταση,
- που εισάγεται με τον ειδικό σύνδεσμο **ότι - αντικειμενική κρίση** (γνώμη / άποψη).

Γ4.β. 1 μονάδα κάθε **μετατροπή** = 4 μονάδες

Ότος έφη (έκείνους) διά πολλά δ' εικότως και **όντας** **τοιούτους**, διά την πολιτείαν ούχ ήκιστ' **είναι** **σπουδαίους**

Γ4.γ. 0,5 μονάδα κάθε σημείο (•) με έμφαση στα έντονα γράμματα = 2 μονάδες.

και φθόνος μέν άπείη του λόγου:

- **Κύρια** πρόταση **επιθυμίας** (έχει σημασία ελαφρώς ή μερικώς επιφωνηματική / σχήμα αποστροφής),
- που εκφέρεται με (απλή / ευχετική) **ευκτική** γιατί δηλώνει **ευχή πιθανή** για το παρόν / μέλλον.

δοκει δέ μοί τις άν είπων (...) τάληθές είπείν:

- **Κύρια** πρόταση **κρίσεως**
- που εκφέρεται με (απλή) **οριστική** γιατί δηλώνει κάτι το **πραγματικό**.